

ANTONIO GRAMSCI
(1891—1937)

»Bo že držalo, da je bila vsa moja intelektualna rast ‚Polemične‘ vrste; težko mi je ‚dezinteresirano‘ misliti, ne gre mi od rok študij zaradi študija. Samo včasih, le zelo redko, se mi zgodi, da se zaprem v določen red razmišljanja in da najdem, če lahko tako rečem, v stvarih po sebi dovolj zanimanja, da jih analiziram. Običajno pa se moram postaviti na določeno dialoško ali dialektično stališče, sicer ne čutim nikakršne intelektualne spodbude. Kot sem ti nekoč že rekel: nič rad ne mečem kamenja v prazno; hočem slišati konkretnega sogovornika ali nasprotnika.«

15. december 1930; iz pisma Tatjani Schucht, (Lettere dal carcere, ur. S. Caprioglio in E. Fubini, Einaudi, Torino 1965, str. 390).

Obletnice sicer starajo svoje slavljenke, toda tudi kadar so zgolj *hommage*, utegnejo imeti vsaj to dobro lastnost, da te »velike«, ki so postali zgodovino-pisje vrnejo nazaj v zgodovino. Gramscija zares starajo šele obletnice, sam se ni utegnil postarati — slavi se petdeset let od njegove smrti, ne da bi se kdaj slavilo njegovih živih petdeset let: star je bil 28 let, ko je ustanovil *L'Ordine Nuovo* (revija, ki je močnejše odmevala po Evropi, kot to ohranja naš spomin), 30 let, ko je v Livornu ustanavljal Komunistično partijo Italije in 46, ko je strt in bolan končal svoje življenje, katerega polovica ustvarjalnega intelektualnega časa je minila za jetniškimi zidovi in v zastraženih bolnišnicah.

Gramscijev posthumni vstop v zgodovino skozi tista tipična in precej neprimerne večna vprašanja »kaj je še živo in kaj preživeto v njegovi misli«, na katera pa so seveda mnogi poskušali odgovoriti — ta vstop je doživljal plimo in oseko. V določenem obdobju, nekako od vojne pa do srede petdesetih let je Gramscijeva misel doživljala pravzaprav presilno slavo — vendar je bilo to v skladu z rabo te misli za praktično politične namene, temu obdobju pa je sledilo drugo, ki je zanesljivo potisnilo Gramscija pregloboko v senco in zgodovino-pisje. V prvem obdobju so mu namenjali velike besede (kako ironično neprimerne za človeka, ki je star trideset, štirideset let!) kot »oče utemeljitelj«, »oče ustanovitelj«, ki so seveda potrebne za hagiografijo, ne pripevajo pa k plodni razpravi o intelektualni in kulturno-politični vsebini njegove misli. Celi rodovi demokratov in antifašistov so tega »povprečnega človeka« kot se je sam imenoval (in, mimogrede, potrebo po karizmah pripisoval samo nezrelim, primitivnim gibanjem in strankam) povzdigovali na raven mita in legende. V tem prvem obdobju tako ni bilo teme v italijanskem levem političnem in družbenem življenju, ki se ne bi tako ali drugače sklicevala na Gramscija in sicer ne samo na klasični način: »Že Gramsci je rekel...« ampak celo: »To je že Gramsci bolje povedal.« Tako se je neizogibno pisala biografija o veličini in siju človeka, ne pa o človeku. Ti vzhodi in zahodi Gramscijeve prisotnosti se seveda prepletajo s padci in vzponi komunističnih dejanj na kul-

turnem in deloma tudi na političnem področju. Vendar je Gramscijevo usodo mogoče le deloma istovetiti z usodo partije, bolj pa nemara z ideološko rabo, ki jo je partija izvajala pozneje iz misli tega »zgodovinskega voditelja italijanskega komunizma«, ki je bil »Ducejeva žrtev, Stalin pa ga je izdal«.¹ Tej rabi, rekli bi lahko politični pedagogiki časa, so bile prirejene tako prve biografije kot tudi prve izdaje *Zvezkov iz ječe* in *Pisem iz ječe* (za pravilno pedagoško rabo in za legendarnost osebe se je potrudil, kot je znano, zlasti Togliatti, ki mu sicer gredo velike zasluge za popularizacijo marksistične misli v Italiji). V desetletju med 1965 in 1975, v času, ko je izšla tako nova izdaja *Pisem iz ječe*² kot kritična izdaja *Zvezkov iz ječe*³ poleg še nekaterih zelo resno pripravljenih antologij in znanstvenih simpozijev,⁴ v tem desetletju je Gramsci prenehel biti »metafora« in tudi nenehno navajanje njegovih fragmentov ni bilo več italijanski nacionalni slog. Pozorni in pronicljivi razlagalci Gramscija si v tem času prizadevajo, da bi se njegova zapuščina ne spremenila v gramscizem, se pravi v nezmotljivo kanonsko izročilo; ločiti gramscizem od Gramscija namreč pomeni dati pravo mesto in dostojno razumevanje njegovi misli. Zato pa je bilo potrebno seveda objektivno poznati življenjske in intelektualne okoliščine, ki so oblikovale in vplivale na Gramscijevo misel — poznati, jih priznati in sprejeti kot konstitutivni element njegove izvornosti in kot teoretsko analitično sredstvo za njeno interpretacijo: ne gre samo za biografske »poslastice«, v glavnem dovolj krutega značaja (ki segajo od albanskega porekla njegovih prednikov, prek bolezni, ki je bila tipična za Sardinijo — skorbut, rahitis — od katere mu je ostala trajna fizična pohabljenost, do traume, ker je bil oče zaprt zaradi poneverbe denarja, pa pozneje zaradi duševne bolezni žene Julije in lastnih psihičnih stanj, ki so bila posledica tolikih let zaporov in bolezni), ampak tudi za empirične podatke iz intelektualne biografije: Gramsci je po svoji kulturni in intelektualni rasti tipičen predstavnik mlade malomeščanske inteligence, ki je v idealističnih revolucijah (1900—1914) videla nezogibno referenčno točko za vsakršen poskus obnove in spreminjanja. Tu se je tudi rodila idealistična kritika determinističnega evolucionizma II. Internacionalne, pa koncept »intelektualne in moralne reforme« (ki se navdihuje pri De Sanctisu, Croceju, Gentileju, toda tudi pri Renanu in Sorelu) pojmovanje etično-politične zgodovine in politike kot strasti, posebno pojmovanje razrednega boja kot gibalna zgodovine, ki je močno prežeto s sindikalizmom, pa tudi koncept »zgodovinskega bloka« (pri čemer se je tudi treba spomniti Sorela) itn., itn.

Skromni izbor v tej številki *Vestnika* bi rad opozoril prav na te manj znane gramscijanske strani, ki doslej v slovenščini še niso bile objavljene. Poleg nekaterih fragmentov, ki smo jih prevedli iz najnovejšega izbora, iz nove izdaje »L'Ordine Nuovo (1919—1920)« (ur. V. Gerrantana in A. Santucci), torej iz obdobja, ki pomeni Gramscijevo prehajanje od idealizma k marksizmu, objavljamo tudi avtobiografsko beležko, ob čemer pa je le potrebno zapisati še besedo v pojasnilo. V Gramscijevih besedilih se pogosto in z različno težo pojavljajo spomini in avtobiografske opombe — deloma je to seveda pogojeno z objektivnimi zunanji okoliščinami, se pravi s pisanjem pisem in zvezkov. Gramscijeve avtobiografske beležke, ki se vlečejo skozi vse njegovo delo, so zadržane in

¹ Naslov priložnostnega članka v *Corriere della sera*, 25. april 1987.

² A. Gramsci, *Quaderni del carcere* (ur. V. Gerrantana), Einaudi, Torino 1975.

³ *Lettere dal carcere* (ur. Sergio Caprioglio in Elsa Fabini), Einaudi, Torino 1965.

⁴ Med antologijami npr. zlasti *2000 pagine di Gramsci* (ur. Giansiro Ferrata in Niccolò Gallo), Il Saggiatore, Milano 1964. Med posvetovanji npr.: 1958 v Rimu, 1967 v Cagliariju in 1977 v Firencah. Nekatera teh besedil so postala klasična, zlasti N. Bobbia (*Gramsci in concepcija civilne družbe*) Erica J. Hobsbawma idr.

vzdržane samoizpovedi, nekakšen nov tip biografije, ko ne gre za to, da lastno osebo ceni za dovolj pomembno zato, da pripoveduje svoje zgođe, ampak gre za vrsto biografije, ki pravzaprav nadomesti politično in filozofsko razmišljanje in ni pomembno zato, ker se opisano nanaša na določenega posameznika, ampak zato, ker razkriva življenje, kakor se dogaja. Zato je Gramscijeve avtobiografske zapise brati kot strani iz moralne ali politične zgodovine.⁵ V slovenskem jeziku imamo doslej štiri izbore iz Gramscijevega dela,⁶ vendar, če izvzamemo *Pisma iz ječe*, ki so izšla leta 1955, se poznejši izbori omejujejo predvsem na Gramscija kot političnega misleca.⁷ Zato smo v pričujoči hommage vključili tudi dva interpretativna teksta, ki se ukvarjata z vprašanjem moralne in intelektualne reforme in z vprašanjem intelektualcev in organizacije kulture. S tem seveda nikakor ni zapolnjena vrzel, ki obstaja tako rekoč glede skoraj vsega, kar se ne nanaša na pojmovanje civilne družbe, hegemonije, konsenza, zgodovinskega bloka; morda pa smo prispevali k temu, da se razkrijejo tudi filozofske in kulturološke razsežnosti A. Gramscija.

Neda Pagon

⁵ Tu objavljena avtobiografska beležka je bila izpuščena iz prve izdaje *Zvezkov*.

⁶ Najnovejše delo v slovenščini je Gramsci: *Civilna družba in država* (izbral, uredil in uvodno študijo napisal dr. Adolf Bibič), Komunist, Ljubljana 1987.

⁷ Takšna smer razmišljanja je prevladovala tudi na mednarodnem simpoziju *Gramsci in sodobnost*, ki je bil v Ljubljani septembra 1987.